

MÓD ALADÁR

Az újjáépítés gazdaságpolitikája

Társadalmi Szemle, 1. évf. (1946) 1. sz. 13–21.

Mód Aladár (1908. augusztus 20. – 1973. november 21.) 1945-ig Oszkó Aladár, történész, politikus. 1932-ben szerzett a budapesti egyetemen magyar-latin szakos tanári diplomát. Ebben az évben belépett az illegális kommunista pártba. Társadalomkritikai cikkei jelentek meg a Gondolat, a Szabad Szó, a Népszava hasábjain. 1932-ben baloldali röplapok terjesztése miatt 4 hónap vizsgálati fogságba került. 1941-ben a függetlenségi mozgalomban való részvételéért letartóztatták. 1943-ban jelent meg 400 év. Küzdelem az önálló Magyarországért című németellenes és a rendszert élesen kritizáló könyve, ami miatt börtönbüntetésre ítélték. Kiszabadulása után 1944 végén az újpesti partizáncsoport tagja lett. 1945-től az MKP Gazdasági Bizottságának titkára volt és újságíróként dolgozott a Szabad Nép számára. 1947-től az MKP KV Propaganda osztályának 1948-tól az MDP KV agitációs osztályának részlegvezetője lett. 1950 és 1953 között az MDP KV Agitációs és propaganda osztálya köznevelési csoportjának vezetője volt. Ezt követően elsősorban tudományos tevékenységet folytatott. 1954-től a budapesti egyetem tudományos szocializmus tanszékét vezette egyetemi tanárként, s ezzel párhuzamosan 1961-ig a TIT főtitkári tisztét is betöltötte. Elsősorban a baloldali társadalmi törekvések, a munkásmozgalom és a nemzeti függetlenség kérdéseivel foglalkozott, vizsgálta a nemzetfogalom változásait az ún. szocialista hazafiság témakörét.

Az újjáépítés gazdaságpolitikája című tanulmányában a második világháború befejezése után előállt helyzetet, a háborús károkat és a gazdaság helyreállításával kapcsolatos lépéseket foglalta össze, kiemelve az állami adminisztratív beavatkozás szerepét.

Magyarország Hitler utolsó csatlósaként került ki a háborúból. Ez azt is jelenti, hogy jóval többet veszítettünk, súlyosabb feltételek közt kell hozzáfognunk az újjáépítés feladataihoz, mint a szomszédos országok legtöbbjének. Budapest házainak 75%-a sérült meg, nem maradt egyetlen ép vasútvonalunk, 45 000 vagonunkból 7000 maradt meg használható állapotban, 25 000 vagonunk, 500 mozdonyunk, s 104 uszályunk van kinn Németországban. 168 000 tonnát tesz ki az elhurcolt különböző textil- és bőryananyagok, szerszámgépek, gyógyszerek, postai- és vasúti felszerelési anyagok súlya. Ipari termelésünk a háború következtében teljesítőképességének 30–35%-át veszítette el, állatállományunk több mint 50 százaléka hiányzik. Az 1944. évi őszi hadjárat következtében a vetési munkákat csak részben lehetett elvégezni, a búza vetésterülete a csonka ország területén így 56 százalékkal a rozsé 47 százalékkal volt kisebb, mint az 1937–1938-as években. A kisebb vetésterületen a rosszabb művelés és a katasztrofális

szárazság következtében a holdankénti átlagos termés 38%-kal volt alacsonyabb, mint normális években. A búza terméseredménye így a trianoni Magyarországon elért átlagos 22 millió métermázsával szemben mindössze 6–8 millió métermázs volt. Ezek azok az adatok, melyek fő vonásokban mutatják azt a példátlanul súlyos gazdasági helyzetet, mellyel az új magyar demokráciának meg kell küzdenie.[...] Hogy eddig elért eredményeinket megtarthassuk és kiszélesíthessük, az ország egész gazdasági életére kiható gyors és erélyes rendszabályokra van szükség. A magyar demokrácia gazdasági újjáépítésének ma három, egymással szorosan összefüggő főkérdése van: 1. az infláció megfékezése, 2. a szén és az ipari termelés biztosítása és végül 3. az élelmezési válság megoldása.

Infláció

A felszabadulás után az új magyar demokrácia kifosztott országot és olyan feladatokat kapott örökül, melyeknél súlyosabbak még nem terheltek egyetlen magyar kormányt sem. A jóvátétel teljesítése, a közlekedés megindítása, a vasutak, hidak újjáépítése, az egész közigazgatási apparátus helyreállítása várt rá, s mindehhez üres állampénztárt talált. Az elindulásnál egyetlen út állt előtte nyitva: kénytelen volt bankjegykölcsönhöz, pénzszaporításhoz nyúlni. Ez azt jelentette, hogy a piacon rendelkezésre álló igen korlátozott, s csak lassan növekvő árumennyiséggel szemben egyre emelkedő pénzmennyiség került forgalomba. Minthogy pedig bizonyos árumennyiség közvetítésére bizonyos névérték mellett meghatározott pénzmennyiség szükséges, ha kétszerannyi pénzmennyiség áll rendelkezésre ugyanazon árumennyiség felvásárlására, ez elkerülhetetlenül az árak megkétszereződését vonja maga után. Sőt minthogy az inflációban senki sem akar magánál pénzt tartani, mindenki minden pénzzel azonnal árut keres, rendkívül meggyorsul a pénz forgási sebessége, ami még fokozza a forgalomban lévő pénzmennyiség áremelő hatását. [...]

Az államháztartás adatai:

	Kiadás (milliárd Ft)	Bevétel (milliárd Ft)	Hiány	
			(milliárd Ft)	(%)
1945. I. 1. – VI. 30.	4,5	0,5	4,0	88
VI. 1. – VIII. 31.	12,4	1,0	11,4	92
IX. 1. – XII. 31. előirányzat	111,9	9,8	102,1	91

A szeptemberi előirányzat a kiadásoknak mindössze 9%-ára volt költségvetési fedezetet, 91%-át a költségvetésnek, a hiányzó 102 milliárdot a kormány bankópréből lett volna kénytelen fedezni. Az előirányzat azonban figyelmen kívül hagyta, hogy a forgalomba dobott új és új milliárdok meggyorsítják az infláció tempóját s megsokszorozzák az állam költségvetési hiányát. Azóta ez már be is következett. November közepén a bankjegyforgalom meghaladta a 200 milliárdot, s a hónap utolsó hetében az emelkedés 54 milliárd volt, vagyis a forgalomban lévő bankjegyek negyedrésze egy hét alatt került kiadásra, ami az áremelkedés ugrásszerű meggyorsulását eredményezte.

November első hetében a létfenntartási index egy hét alatt 100 százalékkal, három hét alatt pedig több mint 300 százalékkal emelkedett, ami azt jelenti, hogy az infláció meggyorsulása következtében a bérek ismételt emelése ellenére is a fixfizetésű dolgozók tényleges vásárlóereje állandóan csökkent.

Az infláció elsősorban a fixkeresetű dolgozók tömegeit sújtja, de ma már az egész magyar demokrácia sorskérdése. A pénz teljes elértéktelenedése lehetetlenné teszi az élelmiszerek felvásárlását és ezzel a közellátás biztosítását. A súlyosbodó ellátási nehézségek egyre nagyobb zavarokat okoznak az üzemek munkájában. Lehetetlenné teszik a munkafegyelem helyreállítását és a teljesítmény normális színvonalra való emelését. Megbénítják legnagyobb és legfontosabb üzemeink, a bányák, a vasutak és nehézipari üzemek munkáját. A termelés visszaesése lehetetlenné teszi a parasztság ipari megsegítését, megakadályozza a mezőgazdasági felszerelés annyira szükséges felújítását és kiegészítését. A kis és középiparban dolgozók tízezrei nyersanyag, a kis-kereskedők áru, munka, kereset és életlehetőség nélkül maradnak. [...]

A demokráciának önjelétől kell felvennie a küzdelmet az infláció ellen, mely összes eddigi eredményeit elsöpréssel fenyegeti. Az infláció megfékezése két alapvető feladatot ró a kormányra: egyrészt az állami bevételek emelésével és a kiadások csökkentésével korlátozni kell a költségvetési hiányt és ezzel a bankóprés inflációs kényszerét, másrészt a termelés emelésével kell fokozni a teherbíró képességet és előteremteni azt, amit a háború elpusztított

A termelés

Ipari üzemeink az angol bombázások, a háborús pusztulás és leszerelések következtében súlyos veszteségeket szenvedtek. A magyar ipar azonban így is igen komoly teljesítőképességgel rendelkezik, s a pillanatnyi feladat csupán az, hogy legalább a meglévő kapacitást kihasználjuk. A magyar ipari munkásság a felszabadítást követő hónapokban rendkívüli nélkülözések közt, páratlan áldozatkészséggel fogott hozzá az üzemek helyreállításához és a termelés megindításához. Munkájának eredményeképp a termelés az üzemekben megindult, s júniusban már az 1943-as csúcsteljesítménynek mintegy 25–27 százalékát, július folyamán 30–33 százalékát érte el. A termelés november közepéig emelkedő tendenciát mutatott s a teljesítőképesség még nagyobb arányú kihasználását csak a munkaerő- és nyersanyaghiány akadályozta. A munkáslétszám júliustól szeptemberig 195 000-ről 234 000-re emelkedett, de még így is messze elmaradt az utolsó háborúelőtti esztendő munkáslétszámától. Úgy a munkaerő-, mint a nyersanyaghiány terén komoly segítséget nyújt a Szovjetunió részint a hadifoglyok hazabocsájtásával, részint a szovjet–magyar kereskedelmi egyezmény keretében igen fontos nyersanyagok szállításával. A termelés további emelkedésének azonban újabb igen komoly akadálya van: az egyre katasztrofálisabbá váló szénhiány a teljes megbénulással fenyegeti az alig megindult termelést. [...]

Az ország széntermelése a háborút megelőző és a háborús években egyaránt állandó emelkedést mutatott. Az ipar növekvő energiaszükségletének mindnagyobb részét tudta fedezni a hazai termelés emelésével. Az Iparügyi Minisztérium 1945. VIII. 15.

– XII. 31. időre mindent összevéve 4 millió tonnára becsülte az ország szükségletét. Ezzel szemben szeptember közepén napi 16 000 tonnás termelés alapján a várható havi eredmény 350–400 000 tonna volt, azaz a 4 millió tonnás előirányzat helyett csupán 1 600 000 tonna. Ez azt jelenti, hogy a közlekedésen, a villamos erőműveken és a jóvátételen kívül sem az ipar, sem a háztartások számára szén nem jut, azaz, ha nem sikerül a termelést jelentős mértékben fokozni, úgy a tél folyamán az egész országban elkerülhetetlenül megáll a termelő munka, megáll az ipar, megáll az élet. Mindezt hivatalos tényezők már szeptember közepén megállapították. Foglalkoztak a széntermelés biztosításának feltételeivel, s kiosztották az elvégzendő feladatokat. A feladatok kiosztása azonban természetesen nem elég, s a termelés nemhogy emelkedett, hanem november folyamán tovább süllyedt, s a süllyedést csak december folyamán váltotta fel újra a termelés emelkedése.

A bányászathoz szükséges különböző külföldi segédanyagok, bányafa, robbanóanyag, kenőolaj beszerzése tekintetében meglévő nehézségek mellett a szénválságnak két főforrása van: a bányatulajdon bizonytalansága és az élelmezés elégtelensége. Az eddigi bányatulajdonosok a szükséges beruházásokat nem teljesítették, új feltárásokat nem végeztek, nem gondoskodtak a szükséges segédanyagok megszerzéséről, nem gondoskodtak a munkásság élelmezésének elősegítéséről és megszervezéséről. A beruházások elmaradása miatt rosszabbodnak a termelési feltételek, és az elégtelen élelmezés következtében esett vissza harmadára, negyedére az eddigi teljesítmény. A szénkrízis megoldásának két legfőbb követelménye tehát a bányák államosítása és a bányászok ellátásának a biztosítása. [...]

Az élelmezés

A háború és a közel négy hónapos katasztrofális szárazság következtében Magyarország ez évi búzatermése, a közzétett becslések szerint, az 1937–1938. évi átlagos 22 millió q-val szemben mindössze 6 millió q. Ennek alapján az ország kenyérgabona hiánya mintegy 10 millió q-ra becsülhető. A becslés lehet túlzott, de ha a valóságos helyzet jobb is, nem kétséges, hogy normális fogyasztást véve alapul, a búza, rozs és árpa együttes eredménye még a 4 milliónyi mezőgazdasági népesség vetőmag és háztartási szükségletét sem fedezi, vagyis az idén télen nemcsak a városi, hanem az őstermelő lakosság egy része is kukoricát lesz kénytelen fogyasztani. 4 millió ellátatlant véve számításba, ezek évi gabonaszükséglete 4,5 millió q-ra becsülhető. Kötelező beszolgáltatásból és adógabonából egymillió, vámórlési díjakból további egymillió q-ra számít a közellátás. A 2,5 millió q gabonahiány egy részét ipari csereakció útján lehet csökkenteni, nagyobb részét azonban kukoricával és különböző pótlanyagok keverésével kell majd pótolni, amire a 18 millió q kukoricatermés nyújt fedezetet.

A kenyér után a zsír és a burgonya a népélelmezés legfontosabb alapanyaga. A helyzet itt a következő: A sertésállományban elszenvedett veszteséget kb. 70%-ra becsülik. Bár a helyzet ennél kétségkívül jobb, még sem számíthatunk arra, hogy a jelenleg 400 000 darabra becsült hizódisznból biztosítani lehessen az ellátatlanok zsiradékszükségletét. A zsírellátás legfontosabb bázisát, az 1 millió q-ra becsült napraforgómag

termésből sajtolható 200 000 q és az 5–6 millió q tengeri csíráatlanítása útján kapható 80–100 000 q olaj alkotja. Ehhez hozzászámítva a vágások után kötelező beszolgáltatásból várt 35 000 és a 4–500 vagon alföldi baromfi után várt 7–8000 q zsírt, a várható 333 000 q összes zsiradékból leszámítva a Vörös Hadsereg ellátására szükséges mennyiséget 4 millió ellátatlan számára havi 1,5 kg zsiradékot tudna biztosítani a közellátás. A 20 millió q jó közepes burgonyatermésből levéve a burgonyatermelők mintegy 14 millió q háztartási és vetőmagszükségletét, valamint 2 millió q ipari szükségletet, az ellátatlanok számára fennmaradó 4 millió q-ból havi 7 és fél kg. jutna egy-egy ellátatlanra.

Még a kétségkívül alacsonyra becsült terméseredmények is legalább minimális ellátásra fedezetet nyújtanak. Ennek ellenére a közellátás eddigelé nemhogy a 4 millió ellátatlan, de még a legfontosabb üzemek, bányák és a közlekedés dolgozóinak minimális ellátását sem tudta biztosítani. Ennek oka részben a beszolgáltatás elégtelenségében, részben az elosztás tervszerűtlenségében rejlik.

A közellátás a jelen helyzetben nem vállalkozhat mindenkire kiterjedő egységes ellátásra, hanem elsősorban a legfontosabb rétegek ellátását kell biztosítani. Hatósági ételkészítés ellátásban csak a valóban dolgozóknak szabad részesülnie, a feketézöktől, munkátlanoktól, foglalkozás nélküliektől meg kell vonni a közellátást, s az ellátottak sorában is szigorúbb osztályozást kell keresztyűlvinni. Budapesten szeptemberben 1 400 000 kenyérjegyet osztottak ki, ebből 162 000 volt a nehéz testi munkásoké és 208 000 az egyéb munkásoké, azaz 370 000 fő részesült munkásellátásban, jóllehet Budapesten és környékén ebben az időben az üzemekben, a vasútnál és a közlekedésnél ennek a létszámnak még csak nem is fele, hanem csupán 150 000 munkás dolgozott. A közlekedési és ipari kulcsvállalatoknál foglalkoztatott munkások és tisztviselők száma családtagjaikkal együtt 650 000-re tehető. A közellátás minimális kenyéradagon kívül nem vállalkozhat 4 millió fő megfelelő ellátására, hanem elsősorban és mindenképp 650 000 fő ellátásáról kell gondoskodnia, s csak azután kerülhet sor a lehetőségek arányában további közellátásra. Az első lépések ebben az irányban már megtörténtek.

A meglévő szűkös készletek elosztásának megszervezése mellett elsődleges feladat magának a beszolgáltatásnak a rendezése. [...] Igen megnehezítette a terményfelvásárlást a közellátás alacsony ármegállapítása és a vásárláshoz szükséges hitelek késedelmes folyósítása. Kirívó példája volt ennek az olajos magvak ármegállapítása. A nyárközepén 700 pengőben megállapított mázsánkénti árat hónapokon keresztül nem emelték s a termelőktől akkor is annyiért várták a beszolgáltatást, mikor egy liter olaj ára már 20 000 pengő fölé emelkedett. Misem természetesebb, mint hogy az illetékes szervek ilyen körülmények között vagy egyáltalán nem, vagy csak igen kis mennyiségben tudtak felvásárolni. [...]

A szükségleteket pontosan meg kell állapítani és a szükséges mennyiségeket megynként, járasonként és községenként ki kell vetni. A készleteket el kell kobozni azoktól, akik nem teljesítik a kötelező beszolgáltatást. A beszolgáltatott ételkészítés méltányos árát az államnak készpénzben azonnal meg kell fizetnie és a beszolgáltató községenek, ha nem is az egész beszolgáltatott mennyiség értékéért, de előre

meghatározott arányban iparcikket, sót, petróleumot, dohányt, textilárut, stb. kell juttatni. Szigorúan felelősségre kell vonni főispántól lefelé minden közhivatalnokot, aki a rendeletek végrehajtását szabotálják. Ezek az intézkedések kétségkívül áldozatot követelnek a parasztságtól. A parasztságnak azonban meg kell értenie, hogy a rendkívüli intézkedések a rendkívüli helyzet következményei, s a termelés fenntartásának lehetővé tétele az ő érdeke is, mert az ipari munkás csak így segíthet a falu dolgozóinak.

Jövőre ilyen mérvű intézkedésekre előreláthatólag már nem lesz szükség. A felszántott és bevetett terület idén meghaladta a tavalyi szántás és vetés területét és az 1931–1938. évek átlagának közel 75%-át, hárommillió holdat ért el. E területen holdanként 7 mázsás közepes termést véve is számításba, 20–22 millió mázsa gabonára számíthatunk, amiből már az egész lakosság megfelelő ellátását biztosítani lehet. A legfontosabb rétegek ellátásához még szükség lesz ugyan beszolgáltatásra, terményadóra, de erre elég lesz az egyszeri, a gazda földjének nagyságával fokozatosan emelkedő terményadó. Ha az adó nem a termés, hanem a föld nagyságától fog függni, s a több termés egésze fölött a gazda rendelkezhet, úgy föltehető, hogy a gazdák az eddiginél jobban fognak a termelés javítására, a nagyobb eredményre törekedni.

Az MDP Központi Vezetősége és a Minisztertanács határozata a mezőgazdasági termelés fejlesztéséről – Hegedűs András előadói beszéde a KV 1953. december 19-i ülésén

Budapest, 1954, Szikra. 9–16.

A kiadvány első része Hegedűs András előadói beszédét tartalmazza, amit az MDP Központi Vezetősége 1953. december 19-i ülésén tartott a mezőgazdaságban jelentkező problémák megoldásával és a mezőgazdasági termelés fokozásával kapcsolatban. A anyag másik része az MDP Központi Vezetősége és a Minisztertanács által elfogadott határozat a mezőgazdasági termelés fejlesztéséről, a korábbi években elkövetett hibák, torzulások kijavításáról, az ehhez szükséges szemléletváltásról, jogszabályi, szervezeti és technológiai változtatásokról.

Mindezek következtében meg kell állapítanunk, hogy mezőgazdasági termelésünk, beleértve a növénytermelést és az állattenyésztést is, alacsony színvonalon áll, és jelenlegi helyzetében nem képes megfelelően kielégíteni népünk egyre növekvő szükségleteit. A mezőgazdasági termelés elmaradottságának egyik legfőbb oka az, hogy a mezőgazdaság szocialista átszervezésére irányuló politikában, különösen a középparasztkérdésben hibákat követtünk el.

Elhanyagoltuk az egyénileg gazdálkodó parasztok támogatását, jóllehet az ő kezükben van jelenleg is a szántóterület több mint 60 százaléka. Ahelyett, hogy szélesítettük volna az egyénileg gazdálkodó dolgozó paraszttal a termelési kapcsolatokat,